Куртакова Ганна Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна, https://orcid.org/0000-0002-9475-6911

Kurtakova Hanna, Candidate of Legal Sciences (PhD in Law), Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-9475-6911

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF THE RULE OF LAW IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES DURING MARTIAL LAW

Анотація

У статті проаналізовано реалізацію принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів України в умовах правового режиму воєнного стану, запровадженого у зв’язку зі збройною агресією Російської Федерації. Здійснено розмежування між законністю та верховенством права, виокремлено ключові елементи цього принципу: юридичну визначеність, повагу до прав людини, підзвітність державної влади, недопустимість свавілля. Розглянуто міжнародні стандарти, зокрема позиції ЄСПЛ, документи Венеційської комісії, а також зарубіжний досвід забезпечення правопорядку в умовах надзвичайного стану. Особливу увагу приділено обмеженням прав людини в умовах війни та їх правовим межам. Проаналізовано діяльність поліції, СБУ, прокуратури, Національної гвардії у

контексті забезпечення балансу між безпекою та дотриманням прав людини. Визначено ризики: перевищення повноважень, недосконалість механізмів контролю, брак фахової підготовки. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативної бази, механізмів громадського та судового контролю, підвищення правової культури. Запропоновано впровадження превентивних інструментів і адаптацію європейських практик. Зроблено висновок про критичну роль правоохоронців у збереженні правопорядку та демократичного устрою в умовах війни.

Ключові слова: верховенство права, правоохоронні органи, воєнний стан, обмеження прав, конституційні гарантії, права людини, законність, демократія, правова держава.

Abstract

This article explores the implementation of the rule of law in the work of Ukrainian law enforcement agencies under martial law imposed due to the armed aggression of the Russian Federation. It distinguishes between legality and the rule of law and highlights the key elements of the principle: legal certainty, respect for human rights, accountability of public authorities, and prohibition of arbitrariness. International standards are reviewed, including the positions of the ECtHR, Venice Commission documents, and foreign experience in maintaining law and order during emergencies. Special attention is given to the legal limits of restricting human rights in wartime. The activities of the police, Security Service of Ukraine, prosecution, and National Guard are analyzed in the context of balancing security and fundamental freedoms. The article identifies risks such as abuse of power, insufficient oversight mechanisms, and lack of professional training. It emphasizes the need to improve the legal framework, strengthen judicial and civil control, and enhance legal awareness. Recommendations include implementing preventive mechanisms and adapting European practices. The article concludes that law enforce-

ment agencies play a critical role in safeguarding public order and democratic governance in times of war.

Keywords: rule of law, law enforcement, martial law, human rights, legal certainty, public authority, constitutional guarantees, legality, democracy, security.

Постановка проблеми.

Умови воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації, поставили нові виклики перед усією системою публічного управління, зокрема — перед правоохоронними органами. Забезпечення безпеки, порядку та національного суверенітету вимагає оперативних рішень і значного розширення повноважень державних інституцій. Водночас існує об'єктивна загроза порушення прав людини, перевищення влади та зниження правових стандартів.[1]

У таких обставинах принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України, виступає не лише теоретичним орієнтиром, а й практичним критерієм правомірності дій держави. Його реалізація у діяльності правоохоронних органів — ключова умова збереження демократичних засад, довіри громадян до влади та легітимності обмежень, запроваджених у надзвичайний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання верховенства права як базового принципу правової держави є предметом ґрунтовного аналізу в наукових працях О. Костенка, М. Савчина, І. Копиленка, Ю. Шемшученка, а також у міжнародних документах Венеційської комісії, Ради Європи та ООН. У зарубіжній доктрині цей принцип розглядається через призму юридичної визначеності, підзвітності державної влади, незалежного судового контролю та дотримання прав людини (J. Rawls, T. Bingham, L. Fuller).

Проте питання реалізації верховенства права саме в умовах воєнного стану, а також у межах правоохоронної діяльності, залишаються малодослідженими в українському науковому просторі. Особливо бракує аналітичних робіт, що поєднують національний досвід із зарубіжними підходами до забезпечення правопорядку під час надзвичайних ситуацій.[2]

Метою статті є дослідити реалізацію принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів України під час воєнного стану, визначити потенційні ризики та проблеми, проаналізувати юридичні й практичні механізми забезпечення прав людини у надзвичайних умовах, а також запропонувати рекомендації щодо вдосконалення нормативної бази та правозастосовної практики з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Принцип верховенства права є одним із фундаментальних засад демократичної правової держави. У широкому розумінні верховенство права означає, що всі суб'єкти правовідносин - як громадяни, так і державні органи - зобов'язані діяти відповідно до правових норм, що базуються на справедливості, повазі до прав людини, юридичній визначеності та рівності перед законом.

Конституція України в ст. 8 прямо проголошує: *«В Україні визнається і діє принцип верховенства права»*.[3] Це положення не є формальним - воно передбачає, що право стоїть вище за свавілля, політичну доцільність чи інституційну дискрецію. Основу цього принципу складають такі елементи:

- пріоритет прав і свобод людини;
- юридична визначеність;
- заборона зловживання владою;
- незалежність судової гілки влади;
- рівність усіх перед законом.

Особливу роль у забезпеченні верховенства права відіграють саме правоохоронні органи, які втілюють закон на практиці та реагують на його

порушення. Саме їхня діяльність найбільше демонструє громадянам, наскільки держава дотримується законності та справедливості.

Принцип верховенства права є частиною конституційного ладу України. Окрім згаданої ст. 8, він реалізується також через положення про права і свободи людини (розділ II Конституції), принцип поділу влади (ст. 6), незалежність суду (ст. 124) тощо. Згідно з правовими позиціями Конституційного Суду України, верховенство права є доктринальним фундаментом усієї системи права.

Україна також зобов'язана дотримуватись принципу верховенства права як учасниця міжнародних організацій. Зокрема:

- Європейська конвенція з прав людини (ст. 1 та 13) гарантує право на ефективний правовий захист;
- Рішення ЄСПЛ вимагають, щоб будь-яке обмеження прав людини було *«встановлено законом»*, *«необхідним у демократичному суспільстві»* та пропорційним;
- Копенгагенські критерії ЄС встановлюють верховенство права як передумову для європейської інтеграції.[4]

Таким чином, верховенство права - це не лише внутрішній конституційний принцип, а й міжнародне зобов'язання України.

У правничій науці існує дискусія щодо співвідношення понять «законність» і «верховенство права». У радянській правовій традиції домінував формальний підхід: законність - це суворе виконання законів. Проте в сучасному розумінні верховенство права - це не просто підпорядкування закону, а відповідність закону принципам справедливості, прав людини та добросовісності.

Наприклад, якщо норма закону суперечить правам людини або дає можливість свавільного втручання у приватне життя, то її застосування має бути обмежене або визнане неконституційним. Таким чином, верховенство

права стоїть над буквою закону і вимагає оцінки змісту норм, а не лише їх формального виконання.

Для діяльності правоохоронних органів це означає: навіть у разі дії правового режиму воєнного стану, вони зобов'язані дотримуватись не лише закону, а й справедливості, гуманізму, балансу між безпекою та правами людини.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або її окремих місцевостях у разі збройної агресії, нападу або реальної загрози національній безпеці. Його правове регулювання визначається, насамперед, Законом України «Про правовий режим воєнного стану», Конституцією України (ст. 106, 107, 64), а також указами Президента України, які затверджуються Верховною Радою.[2]

Воєнний стан передбачає обмеження окремих конституційних прав і свобод, зокрема:

- свободи пересування;
- свободи мирних зібрань;
- права на працю, страйк;
- недоторканності житла (за наявності підстав);
- свободи вираження поглядів тощо.

Однак навіть в умовах воєнного стану не допускається скасування прав, передбачених ст. 64 Конституції, зокрема:

- права на життя,
- заборони катувань,
- права на гідність і правову допомогу.

Тому обмеження прав не є абсолютними, і саме в межах цих обмежень мають діяти правоохоронні органи, реалізуючи принцип верховенства права, навіть у надзвичайній ситуації.[5]

У період воєнного стану діяльність правоохоронних органів набуває особливої ваги. Основними завданнями поліції, Служби безпеки України (СБУ), Державного бюро розслідувань (ДБР), Національної гвардії та інших органів є:

- забезпечення правопорядку в умовах дії особливого режиму;
- протидія воєнним злочинам, диверсіям, мародерству;
- контроль за дотриманням комендантської години;
- охорона стратегічних об'єктів та забезпечення правопорядку під час евакуації;
- виявлення колаборантів, агентів ворога;
- координація з військовими адміністраціями та Збройними Силами України.

Особливістю є те, що органи правопорядку не лише виконують класичні правоохоронні функції, а й працюють в умовах підвищеної правової невизначеності, високого рівня загроз, іноді - нестачі ресурсів та кадрів.

Правоохоронці у воєнний час часто залучаються до військових операцій, евакуацій населення, допомоги цивільному населенню в зонах бойових дій. Така багатофункціональність з одного боку - необхідність, з іншого - ризик порушення балансу між законністю та доцільністю.

Під час воєнного стану діяльність усіх органів сектору безпеки та правопорядку відбувається в умовах інтегрованого функціонування.

Ключові аспекти взаємодії:

- Централізація управління - завдяки військовим адміністраціям та координації з ОК (оперативними командуваннями ЗСУ).
- Спільні оперативні штаби, які координують діяльність поліції, СБУ, ДСНС, НГУ та ЗСУ.

- Обмін розвідувальною інформацією між СБУ та іншими органами для протидії ДРГ, зрадникам, диверсантам.
- Прокурорський нагляд - здійснюється відповідно до Конституції України (ст. 121) за дотриманням законності під час обмеження прав громадян.[6]

Разом із тим, виникають і ризики дублювання повноважень, перевищення компетенції, або відсутності чітких алгоритмів взаємодії в критичних ситуаціях. Тому реалізація принципу верховенства права вимагає чіткого правового регламентування повноважень та розмежування відповідальності між органами.

Воєнний стан, передбачаючи обмеження низки прав і свобод громадян, не скасовує обов'язку держави гарантувати базові права людини, зокрема - право на життя, захист від катувань, доступ до правосуддя, повагу до гідності. Згідно зі ст. 64 Конституції України, навіть у період надзвичайного або воєнного стану не можуть бути обмежені окремі права, що належать до природних і невідчужуваних.

Правоохоронні органи відіграють у цьому процесі ключову роль. Вони є першою ланкою, з якою громадянин стикається у випадках порушень, обмежень або втручань у його права. Зокрема, національна поліція, як орган забезпечення правопорядку, зобов'язана:

- не допускати перевищення повноважень при затриманні чи обшуках;
- поводитися гуманно з цивільними, навіть у зонах бойових дій;
- гарантувати право на захист і звернення до суду;
- фіксувати правопорушення у спосіб, який відповідає процесуальним стандартам.

СБУ, ДБР, військова прокуратура та інші органи мають дотримуватися принципів належного кримінального процесу, навіть у випадках

розслідування державної зради, колабораціонізму, диверсій. Верховенство права вимагає, щоб навіть у складних умовах громадяни не ставали об'єктами свавілля, а державна сила застосовувалася виключно в рамках правових процедур.

Одним із головних викликів у період воєнного стану є ризик зловживання повноваженнями з боку працівників правоохоронних органів. Посилена влада, екстрені повноваження, обмежений контроль та стресові умови часто стають передумовами для:

- перевищення сили під час затримань;
- незаконного утримання осіб без рішень суду;
- тиску на свідків чи підозрюваних;
- фальсифікації доказів.

Принцип верховенства права передбачає запобігання таким зловживанням, зокрема:

- внутрішні служби моніторингу законності (внутрішня безпека МВС, підрозділи ІБ СБУ);
- незалежний прокурорський нагляд (ст. 121 Конституції України);
- можливість подання скарг до суду або омбудсмена;
- залучення громадських організацій до моніторингу прав людини.[7]

Крім того, надзвичайно важливо, щоб права затриманих осіб не ігнорувалися навіть під час обмеження інших свобод. Йдеться про:

- право знати підстави затримання;
- право на адвоката;
- право на медичну допомогу;
- заборону тортур і жорстокого поводження.

Реалізація принципу верховенства права вимагає, щоб будь-яке обмеження прав було виправданим, пропорційним та тимчасовим.

Контроль за діяльністю правоохоронних органів у період воєнного стану є один із ключових механізмів підтримки верховенства права.

Судовий контроль здійснюється через:

- розгляд скарг на незаконні дії чи бездіяльність правоохоронців (КПК України, ст. 303–306);
- судовий нагляд за триманням під вартою;
- розгляд справ про адміністративні правопорушення;
- контроль за дотриманням прав підозрюваних у кримінальному процесі.

Громадський контроль реалізується через:

- діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена);
- громадські ради при МВС, СБУ, прокуратурі;
- журналістські розслідування;
- діяльність правозахисних організацій (наприклад, Харківська правозахисна група, Центр громадянських свобод).

У воєнний час громадський контроль обмежений - не всю інформацію можна оприлюднювати, однак навіть частковий доступ до дій правоохоронців дозволяє уникати безкарності та зловживань. Прозорість, підзвітність і регулярна комунікація з громадськістю сприяють збереженню довіри до держави навіть у найтяжчі періоди.

Одна з найскладніших дилем, яка виникає під час воєнного стану, полягає в пошуку оптимального балансу між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини. З одного боку, держава зобов’язана оперативно реагувати на зовнішню агресію, підтримувати правопорядок, протидіяти диверсіям, забезпечувати громадський спокій. З іншого - ці дії не повинні перетворюватися на інструмент свавілля чи порушення базових прав людини.

Існує ризик, що заради досягнення безпекових цілей можуть ігноруватися фундаментальні гарантії:

- незаконне затримання підозрюваних без рішення суду;
- втручання в приватне життя без належної правової підстави;
- обмеження свободи слова під виглядом боротьби з інформаційними загрозами.

Це, своєю чергою, підриває довіру громадян до держави, послаблює легітимність дій правоохоронців та може мати довгострокові негативні наслідки для відновлення демократії після війни.

Практика показує, що навіть при наявності законів та внутрішніх інструкцій, в умовах надзвичайного стану зростає кількість випадків перевищення повноважень. Зокрема:

- застосування сили до цивільного населення без належної підстави;
- зловживання під час перевірки документів або обшуків;
- самовільне вилучення майна;
- затримання журналістів чи волонтерів під приводом «підозрілої діяльності».

Такі дії часто здійснюються без належного документування, що ускладнює подальше розслідування і позбавляє постраждалих права на ефективний захист.

Суттєвою проблемою є недостатня кваліфікація окремих працівників правоохоронних органів, зокрема мобілізованих або нещодавно призначених, які не мають достатнього досвіду або підготовки у сфері прав людини.

Ефективна реалізація принципу верховенства права неможлива без формування правової свідомості та етичних стандартів у працівників поліції, СБУ, НГУ та інших органів.

На сьогоднішній день важливо:

- удосконалити програми професійної підготовки та підвищення кваліфікації;
- впроваджувати обов'язкове навчання з прав людини та міжнародного гуманітарного права;
- розвивати механізми внутрішнього контролю (служби внутрішньої безпеки);
- створювати безпечне середовище для подачі скарг та повідомлень про зловживання (анонімні канали, омбудсмен, громадські платформи).

Повага до прав людини має стати не лише вимогою закону, а й професійною нормою поведінки для кожного правоохоронця. Без цього реалізація верховенства права залишатиметься декларативною.[6]

Міжнародна практика засвідчує, що навіть у періоди збройних конфліктів чи надзвичайного стану правова держава повинна дотримуватися принципів верховенства права. Країни-члени ЄС та НАТО, маючи значний досвід у сфері безпеки, розробили ефективні правові механізми контролю за діяльністю правоохоронних і військових органів.

Наприклад, у Франції, де надзвичайний стан оголошувався у зв'язку з терактами, діяла система парламентського та судового контролю за кожним випадком обмеження прав. У Німеччині, згідно з Основним Законом (Grundgesetz), обмеження прав можливе лише на основі закону, у чітко визначених межах, з постійним контролем Федерального конституційного суду.[8]

У Сполучених Штатах Америки принцип checks and balances (стримувань і противаг) дозволяє Конгресу та судовій владі контролювати навіть дії виконавчої влади у період надзвичайної ситуації. Водночас, права

затриманих і військовополонених захищаються на основі положень Женевських конвенцій та Конституції США.

Загальновизнаним є підхід, згідно з яким навіть під час війни або надзвичайного стану держава не звільняється від дотримання основоположних прав, а обмеження повинні бути:

- необхідними;
- тимчасовими;
- пропорційними;
- законодавчо встановленими;
- контрольованими незалежними інститутами.

У країнах Європи важлива роль у забезпеченні правового порядку в умовах криз належить незалежним наглядовим інституціям:

- Омбудсмани (Швеція, Польща, Іспанія) мають право проводити власні розслідування щодо порушень з боку поліції.
- Спеціалізовані антикорупційні підрозділи (наприклад, у Данії) контролюють зловживання службовим становищем під час надзвичайного стану.[9]
- Громадські наглядові ради, в тому числі з участю ветеранів, юристів, правозахисників, оцінюють законність дій силових структур.

У більшості держав-членів ЄС також запроваджені національні превентивні механізми, що відповідають вимогам Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань (OPCAT). Це дозволяє моніторити місця несвободи навіть в умовах обмеженого доступу.

Такі інструменти посилюють відповідальність правоохоронців, сприяють запобіганню порушенням і зміцненню довіри до силових структур.

В умовах повномасштабної війни Україна не лише захищає свою територію, а й бореться за утвердження європейських цінностей, серед яких

верховенство права є ключовим. Адаптація найкращих зарубіжних практик має стратегічне значення для зміцнення правового порядку в країні.

Доцільним є:

- створення незалежної наглядової структури за діями силових структур у воєнний час;
- посилення ролі Уповноваженого ВРУ з прав людини в моніторингу обмежень прав;
- розширення повноважень громадських рад при правоохоронних органах, зокрема щодо доступу до інформації;
- впровадження навчальних програм з прав людини для співробітників сектору безпеки, з урахуванням стандартів Європейського суду з прав людини;
- запровадження єдиного реєстру скарг на дії правоохоронців, з відкритим доступом до узагальненої статистики.[10]

Такі кроки дозволять не лише підвищити правову культуру в секторі безпеки, а й гарантувати належну реалізацію принципу верховенства права, що стане додатковим аргументом у процесі євроінтеграції України.

У період воєнного стану принцип верховенства права набуває особливого значення як основоположна конституційна цінність і гарантія недопущення правового свавілля. Правоохоронні органи, які відіграють ключову роль у забезпеченні громадської безпеки, повинні діяти виключно в межах повноважень, передбачених законодавством, з повагою до гідності та прав людини.

Проаналізовані в роботі правові засади, практичні аспекти діяльності поліції, СБУ, прокуратури та інших органів сектору безпеки в умовах дії воєнного стану дозволяють зробити такі узагальнення:

1. Верховенство права полягає не лише у дотриманні закону, а й у пріоритеті справедливості, прав людини та правового балансу між владними

повноваженнями і свободами громадян. Цей принцип повинен залишатися незмінним навіть у кризових ситуаціях.

2. Воєнний стан надає державі розширені інструменти впливу, але не звільняє від відповідальності за дотримання правових гарантій. Законодавство передбачає як обмеження окремих прав, так і механізми контролю за їх реалізацією.

3. Проблемними залишаються питання порушення прав людини з боку окремих представників правоохоронних органів, зловживання владою, недостатня фахова підготовка та правова культура в умовах підвищеної напруги.

4. Реалізація принципу верховенства права вимагає ефективного судового і громадського контролю, прозорості дій правоохоронців, доступу до правової допомоги, а також розвитку внутрішніх механізмів відповідальності у сфері безпеки.

5. Зарубіжний досвід доводить можливість поєднання ефективної безпекової політики з дотриманням прав людини. В Україні є всі передумови для адаптації таких механізмів з урахуванням європейського вектора розвитку.

Таким чином, дотримання принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану є не лише вимогою національного та міжнародного права, а й ключовою умовою збереження демократичного правопорядку, довіри до держави та ефективного відновлення після війни.

Список використаних джерел.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 15.12.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 15.12.2025).

3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.12.2025).

4. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни в Україні: проблеми теорії та практики // Інформація і право. 2023. № 3. С. 119–130. URL: https://il.ippi.org.ua/article/view/287088 (дата звернення: 15.12.2025).

5. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип філософії права // Проблеми філософії права. 2008. Т. IV—V. С. 98–107.

6. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник. Київ : Ліра, 2019. 456 с.

7. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія : у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Конус-Ю, 2008. Кн. 1. 314 с.

8. Report on the Rule of Law : Opinion adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011). CDL-AD(2011)003rev. Strasbourg : Council of Europe, 2011. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e (дата звернення: 15.12.2025).

9. Bingham T. The Rule of Law. London : Penguin Books, 2011. 224 p.

10. Fuller L. L. The Morality of Law. Revised edition. New Haven : Yale University Press, 1969. 262 p.

11. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні // Часопис Київського університету права. 2023. № 2. С. 45–48. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/853 (дата звернення: 15.12.2025).

12. Rule of Law Checklist : adopted by the Venice Commission at its 106th plenary session (Venice, 11-12 March 2016). CDL-AD(2016)007. Strasbourg : Council of Europe, 2016. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e (дата звернення: 15.12.2025).

References

1. President of Ukraine. (2022, February 24). *Decree No. 64/2022 on the introduction of martial law in Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015, May 12). *Law of Ukraine No. 389-VIII "On the Legal Regime of Martial Law" (as amended)*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996, June 28). *Constitution of Ukraine (as amended)*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

4. Information and Law. (2023). Ensuring the rule of law and human rights in wartime in Ukraine: problems of theory and practice. *Information and Law*, 2023(3), 119–130. Retrieved from https://il.ippi.org.ua/article/view/287088

5. Kostenko, O. M. (2008). Social naturalism as a methodological principle of the philosophy of law. *Problems of Philosophy of Law*, IV–V, 98–107.

6. Savchyn, M. V. (2019). *Comparative Constitutional Law: Textbook*. Kyiv: Lira. 456 p.

7. Shemshuchenko, Y. S. (Ed.). (2008). *The Principle of the Rule of Law: Problems of Theory and Practice: Monograph. Vol. 1*. Kyiv: Konus-Yu. 314 p.

8. Venice Commission. (2011). *Report on the Rule of Law: Opinion adopted at the 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011)*. CDL-AD(2011)003rev. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e

9. Bingham, T. (2011). *The Rule of Law*. London: Penguin Books. 224 p.

10. Fuller, L. L. (1969). *The Morality of Law* (Revised edition). New Haven: Yale University Press. 262 p.

11. Kyiv University Law Journal. (2023). Restrictions on human rights and freedoms under martial law in Ukraine. *Kyiv University Law Journal*, 2023(2), 45–48. Retrieved from https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/853

12. Venice Commission. (2016). *Rule of Law Checklist: Adopted at the 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016)*. CDL-AD(2016)007. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e